

България пред прага на първия световен конфликт

След края на Междусъюзническата война и подписването на Букурещкия мирен договор, идеите и проектите за близък реванш трескаво са обсебили българското общество. Българската нация категорично отказва да приеме парадоксите на едно внезапно и мъченическо поражение. Възражда се позитивната идея, че миналото може да бъде забравено, а България е в състояние да посрещне отново напрежението и изпитанията на нова, този път по-добре обмислена освободителна война.

Уголемяването на балканските държави за сметка на българските етнически зони не променя българската политическа тактика, но внася нервност и е условие за едно изкуствено избързване. Българският реваншизъм, уверен в ненарушеното военно превъзходство на своята армия, има основание за тази невротична припряност, защото методиката на дебългаризация на "освободените" области е приложена още в хода на Балканската война. Мирните варианти на този реваншизъм изглеждат наивни, а призивите за антивоенна политика, лозунгите за мир и за балканска федерация на социалистите предизвикват негодувание или ирония. Сгъстяващите се облаци над европейския и световен мир окуражават близките български намерения за крайната победа на етническата и моралната справедливост на Балканския полуостров.

Двете Балкански войни в стопанско отношение не довеждат до сериозни икономически сътресения. По пътя на държавните заеми кредиторите покриват всички военни разходи. За тяхното изплащане в годините на войната е наложен мораториум. Тези обстоятелства дават възможност след края на Междусъюзническата война националната икономика още от края на 1913 г. да преодолее някои военновременни сътресения.

Влизат в експлоатация и 49 нови индустриални предприятия. Това създава условия за увеличаване на работните места в индустрията и за намаляване на безработицата. До 1915 г. обложените за занаятчийска и индустриална дейност лица се увеличават с 14 573 души. Сумата на събираните от тях данъци нараства с 20,5%. Увеличава се и броят на търговците с 10572 души. Събираният данък занаяти е с 32% повече отколкото през 1913 г.

От края на Балканската война до есента на 1915 г. в България се откриват най-едрите индустриални предприятия. Това са захарните фабрики в Русе и Горна Оряховица. Откриват се фабрики за стъкло и стъклени изделия, за копринени платове и други в София и Варна.

След Балкански войни продължават да се развиват с много бързи темпове текстилната, кожухарската, обуварската, металната индустрия. Продуктите на тези отрасли в голямата си част са насочени към българската армия.

Нараства и износът на българското фабрично производство. През 1915 г. то надвишава по обем 4 пъти, а по стойност 2 пъти изнесената фабрична продукция през 1912 г. От голямо значение в това отношение е износът на дебели вълнени платове, аби, шаяци и килими. Нараства и износът на коприна, храни, напитки и други.

Статистическите данни от вноса също показват ускореното развитие на българската индустрия. Традиционно се внасят вълна, суров памук, коноп, лен, прежда и други. Така се осигурява със суровини вълнотекстилната индустрия. През 1914 г. започва да се осъществява по-голям внос на желязо, стомана, цинк, чугун, никел и други.

Всички тези показатели доказват, че българската индустрия след края на Междусъюзническата война до есента на 1915 г. усилено се модернизира и силно се разширява. Непрекъснато расте обемът на българската промишленост, която в голяма степен вече задоволява местните нужди, а отделните отрасли правят значителен износ на международните пазари.

Въпреки ускореното развитие на българската индустрия освен отрасъл на националното стопанство си остава селското стопанство. Затова и последиците от войните тук са най-чувствителни. Загиналите по фронта войници са предимно селяни. Така намалява работната ръка, намалява и добитъкът. Териториално страната е ощетена. Откъсването на Южна Добруджа се отразява твърде негативно на зърнопроизводството.

Независимо от това за кратко време селското стопанство успява да достигне производството на довоенното си развитие от 1912 г. Това е в резултат на засяването

на всички налични площи, на тежкия труд като следствие от намалената работна ръка и на бързото увеличаване на работния добитък.

Силно се разширява производството и износът на млечни продукти. Българското селскостопанско производство получава на международния пазар по-добри цени, отколкото в предвоенните години. Причините за това могат да се търсят и в презапасяването на Европа със селскостопанска продукция, поради приближаващата световна война.

Увеличават се и засетите площи с индустриални и интензивни култури, чиято продукция високо се оценява на международния пазар. В износните листи на България едно от челните места заема тютюнът. Добивът на тютюн през 1913-1915 г. е много голям благодарение на присъединяването към България на райони от Родопите и Беломорска Тракия.

Най-негативно влияние Балканските войни оказват върху финансите на страната. Правителството реквизира храна и добитък за около 300 млн. лв. Другите военни разходи надхвърлят 360 млн. лв. Към тях се прибавят извънредни средства за строителни разходи в размер на 30 млн. лв.

Балканските войни предизвикват в страната и парична криза. Тя продължава през цялата 1913 г. Това е резултат от силно ограничения кредит в страната и чужбина. Нарастващите военни поръчки на много пазари се заплащат със злато.

С началото на Балканската война България спира плащанията по външните дългове, което се отразява благоприятно върху финансите и паричното обръщение в държавата. Проблемите настъпват с вдигането на мораториума. Получаването на външен заем, с който да се покрият старите плащания и да се стабилизируют финансите, с превръща в изключително тежък проблем. В обстановката на изостряне на противоречията между двата военнополитически блока – Антантата и Тройния съюз, отпускането на средства се свързва най-вече с гаранции за позициите им в България.

Още през октомври 1913 г. правителството се обръща с молба за посредничество на Русия пред Франция, която е главния кредитор по онова време. Русия обаче поставя

политически условия – България да се откаже от претенциите си към Македония и да бъде сменено правителството. Тези абсолютно неприемливи условия принуждават финансовия министър Тончев да потърси съдействие от Берлин. В този момент Германия не поставя никакви политически условия. Антантата веднага разбира, че е допуснала стратегическа грешка, като тласка България в ръцете на своите противници. Именно поради това през март 1914 г. тя предлага по-изгодни финансови условия. Българското правителство обаче вече е предпочело офертата на “Дисконтогезелшафт” за отпускане на заем в размер на 500 млн. лв.

Въпреки че заемът е остро критикуван от опозицията като обвързващ страната ни с Германия и Австро-Унгария, той безспорно е благоприятен. Освен финансови приходи, заемът предвижда строителство на жп линията Хасково – Портолагос и разработването на каменовъглените мини в Перник и Бобов дол. Заемът е предназначен за покриване на стари задължения, а не за нови военни доставки. Той гарантира свобода на действие на страната и не обвързва България с Централните сили в предстоящата война. За съжаление обаче, нищо от договорените параметри не влиза в сила поради започването на световната война.

След края на Междусъюзническата война правителството на либералната коалиция е изправено пред решаването на изключително тежки и отговорни проблеми. На първо място, това е въпросът с демобилизацията. Освен това към България се отправят огромен поток от бежанци. Необходими са и допълнителни финансови ресурси за покриване на извънредните разходи на войната.

За да има подкрепата на Народното събрание, на 24 ноември 1913 г. правителството провежда парламентарни избори. За пръв път от началото на XX в. Правителството не печели така необходимото му парламентарно мнозинство. Само 95 от избраните депутати са от управляващата партия, а 110 – от опозицията. Този факт принуждава д-р Радославов да подаде оставката на кабинета. Цар Фердинанд не я приема и възлага отново на д-р Радославов премиерския пост.

Веднага след това последва разпускането на Народното събрание и провеждането на парламентарни избори на 8 март 1914 г. Този път – с помощта на отстъпки пред мюсюлманското население – 126 от 245 народни избраници са от правителствените партии. След касирането на 3 мандата либералната коалиция получава макар и крехко мнозинство от 129 места в парламента. Това Народното събрание решава съдбините на България чак до 1919 г.

По време на Балканските войни и след техния край в старите предели на България пристигат около 25 000 бежанци. За тяхна настаняване се грижи специално формираната Централна комисия. Основната идея на българското правителство е бежанците да бъдат настанени в Беломорска Тракия, за да бъде трайно осигурено българското присъствие в тези земи, а също и в слабо заселените райони на страната. Отпускан се значителни суми и се гарантират специални привилегии, което довежда до решаването в основни линии на бежанския проблем.

На 15 ноември 1913 г. е подписано Одринското съглашение, което предвижда размяна на население между България и Турция. В крайна сметка обаче то се отразява неблагоприятно върху българските интереси, тъй като в Одринска Тракия остават само около 20 000 българи. Не са оставени без внимание и инвалидите, техните семейства и семействата на загиналите през войните. Специален закон урежда техните привилегии, а чрез Закона за изплащане на реквизициите се прави опит за решаването и на този, предизвикан от войните, проблем.

Либералната коалиция не отстъпва и от традиционната си социална ангажираност. Чрез законите за създаване на общ фонд за работническите осигуровки и за пенсиите на служителите от изборните учреждения са направени поредните стъпки в тази насока.

Направени са и сериозни усилия за нормализиране на отношенията със съседите. През ноември 1913 г. се възстановяват дипломатическите отношения с Турция, през декември – със Сърбия, а през март 1914 г. – и с Гърция.

На 28 юни 1914 г. ученикът Гаврило Принцип, член на сръбската националноосвободителна организация “Млада Босна”, убива в Сараево престолонаследника на Австро-Унгария – Франц Фердинанд. Избухва Сараевската международна криза, която откроява и изостря противоречията между двата военнополитически блока – Антантата (Съглашението), в който влизат Франция, Англия и Русия, и Централните сили (Германия и Австро-Унгария).

На 28 юли 1915 г. Австро-Унгария обявява война на Сърбия. Веднага след това Германия обявява война на Русия и на Франция. От своя страна, Англия обявява война

на Германия, а Русия – на Хабсбургската империя. Така пламва Първата световна война.